

РОЗДІЛ 6

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 351.77:614.2 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-2/18>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ ПАЦІЄНТІВ МЕДИЧНОЇ СФЕРИ

ACTUAL PROBLEMS OF NORMATIVE-LEGAL REGULATION OF PATIENTS' RIGHTS IN THE MEDICAL SPHERE

Білий Д.О., аспірант

*Навчально-науковий інститут «Юридичний інститут Державного вищого навчального закладу
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»*

У статті здійснено юридичний аналіз актуальних проблем нормативно-правового регулювання прав пацієнтів медичної сфери. Проаналізовано законодавчі, підзаконні нормативно-правові акти, що дають змогу визначити проблемність та колізійність їх застосування.

Наявність ефективної системи нормативно-правового регулювання захисту прав пацієнтів є неодмінною передумовою для створення в Україні ефективної системи охорони здоров'я; гарантування пацієнтам права на захист їх прав; забезпечення діяльності закладів охорони здоров'я, наближених до пацієнтів; підвищення рівня медичної допомоги, надання медичних послуг пацієнтам; дієвості медичної реформи тощо. Визначено, що система нормативно-правових актів, яка регулює відповідні відносини, має несистемний, розгалужений характер та не відповідає потребам пацієнтів щодо захисту їх прав. Як наслідок – порушення прав пацієнтів, неможливість забезпечення виконання державних гарантій права особи на отримання медичної допомоги та медичних послуг, неефективність прийнятих стратегій та концепцій реформування сфери охорони здоров'я та правового статусу пацієнта, порушення прав пацієнтів тощо.

Автором запропоновано внести зміни та доповнення до:

– Основ законодавства України про охорону здоров'я: доповнити ст. 3 поняттями: «медична послуга» – це професійна дія лікаря чи медичного працівника щодо здійснення огляду пацієнта; надання індивідуальної консультаційної допомоги; надання послуг операційного характеру; здійснення медичних маніпуляцій; організації та надання медичних процедур; відібрання біоматеріалу для проведення медичних досліджень; амбулаторний догляд за пацієнтом;

– Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення»: доповнити ст. 2 поняттям «медичний патронаж» – професійна діяльність спеціалістів (сімейних лікарів, психологів, реабілітологів, медичних сестер, масажистів, медичних працівників) із надання медичної допомоги та медичних послуг; доставлення лікарських засобів та препаратів; здійснення необхідних медичних процедур; відібрання біологічного матеріалу на дослідження тощо; ч. 2 ст. 4 доповнити реченням такого змісту: «2. Громадянам України у межах програми медичних гарантій, які визначені в пунктах 1–5 ч. 1 ст. 4 цього Закону, витрати оплачуються за рахунок державного та місцевого бюджетів у встановленому законодавством порядку».

Ключові слова: пацієнт, захист прав пацієнта, порушення прав пацієнта, охорона здоров'я, медичне обслуговування.

In this scientific article the legal analysis of actual problems of normative-legal regulation of the rights of patients of medical sphere is carried out. Legislative, by-laws that allow to determine the problems and conflicts of their application are analyzed.

The existence of an effective system of legal regulation of the protection of patients' rights is a prerequisite for the creation of an effective health care system in Ukraine; guaranteeing patients the right to protection of their rights; ensuring the operation of health care facilities close to patients; raising the level of medical care, providing medical services to patients; effectiveness of medical reform, etc. It is determined that the system of legal acts governing the relevant relations is unsystematic, branched in nature and does not meet the needs of patients to protect their rights. As a result of violation of patients' rights; inability to ensure the implementation of state guarantees of the right of a person to receive medical care and medical services; the ineffectiveness of the adopted strategies and concepts of health care reform and, accordingly, the legal status of the patient; violation of patients' rights, etc.

The author proposes to make changes and additions to: Fundamentals of the legislation of Ukraine on health care: to supplement Art. 3 concepts: "medical service" is a professional action of a doctor or medical worker to examine a patient; providing individual consulting assistance; provision of operational services; implementation of medical manipulations; organization and provision of medical procedures; selection of biomaterial for medical research; outpatient patient care; Law of Ukraine "On State Financial Guarantees of Medical Care": to supplement Article 2 with the concept of "medical patronage" professional activities of specialists (family doctors, psychologists, rehabilitation specialists, nurses, masseurs, nurses) to provide medical care and medical services; delivery of medicines and drugs; implementation of the necessary medical procedures; selection of biological material for research, etc.; Part 2 of Article 4 shall be supplemented with the following sentence: "2. Citizens of Ukraine within the program of medical guarantees, which are defined in paragraphs 1-5 of Part 1 of Art. 4 of this Law, the costs are paid from the state and local budgets in the manner prescribed by law.

Key words: patient, protection of patients' rights, violation of patients' rights, health care, medical care.

Постановка проблеми. Сфера охорони здоров'я є однією з найважливіших сфер публічного адміністрування. Від діяльності публічної адміністрації та нормативно-правової бази, якою врегульовуються відносини в досліджуваній сфері, залежить фізичне здоров'я населення. Нормативно-правові акти, якими визначено правовий статус пацієнта в медичній сфері, здійснюють правовий вплив на діяльність публічних органів управління, органів, установ та закладів охорони здоров'я. Норма права є обов'язковим системоутворювальним елемен-

том механізму адміністративно-правового регулювання захисту прав пацієнтів. У нормах права закріплено конституційне право особи на охорону здоров'я; наведено категоріальний апарат, як-от «пацієнт», «медична допомога», «медична послуга», «медичне обслуговування», «державні медичні гарантії» тощо; закріплено права та обов'язки пацієнта; визначено обов'язок держави гарантувати особі право на охорону здоров'я тощо.

Стан дослідження. Окремі аспекти досліджуваної проблематики були предметом дослідження В.О. Галай

у розрізі механізму забезпечення прав пацієнтів у державному управлінні; О.Г. Стрельченко – забезпечення права громадянина на лікарські засоби; Ю.А. Козаченко – адміністративно-правове забезпечення прав пацієнта; І.М. Паращук – державні механізми забезпечення та захисту прав пацієнтів в Україні та ін.

Виклад основного матеріалу. Дійсна система нормативно-правових актів, що регулює відповідні відносини, має несистемний, розгалужений характер та не відповідає потребам пацієнтів щодо захисту їх прав. Як наслідок – порушення прав пацієнтів, неможливість забезпечення виконання державних гарантій права особи на отримання медичної допомоги та медичних послуг, неефективність прийнятих стратегій та концепцій реформування сфери охорони здоров'я та правового статусу пацієнта, порушення прав пацієнтів тощо. Саме тому наразі наше завдання – визначити систему нормативно-правових актів, якими врегульовано відносини між пацієнтом та органами публічної адміністрації, правове становище пацієнтів у медичній сфері та ін.

Наявність ефективної системи нормативно-правового регулювання захисту прав пацієнтів є неодмінною передумовою для створення в Україні ефективної системи охорони здоров'я; гарантування пацієнтам права на захист їх прав; забезпечення діяльності закладів охорони здоров'я, наближених до пацієнтів; підвищення рівня медичної допомоги, надання медичних послуг пацієнтам; дієвості медичної реформи тощо.

Система нормативно-правового регулювання захисту прав пацієнтів має досить розгалужений характер. Головною підставою, за якою правові акти поділяють на види, є їх юридична сила, що визначає місце акта, його значення, верховенство або підлеглість і залежить від статусу, ролі й органу, який видає акт. У теорії права найпоширенішим є поділ системи нормативно-правових актів, залежно від суб'єкта нормотворчості нормативно-правові акти поділяють на акти, які ухвалює: Верховна Рада України – закони і постанови; Верховна Рада Автономної Республіки Крим – постанови (з питань, що мають нормативно-правовий характер), рішення (з питань організаційно-розпорядчого характеру); Президент України – укази (нормативні та ненормативні), розпорядження; Кабінет Міністрів України – постанови і розпорядження; керівники міністерств і відомств – нормативні накази, інструкції, розпорядження, положення, вказівки міністра; Рада Міністрів Автономної Республіки Крим – постанови, рішення і розпорядження; голови місцевих (обласних і районних) державних адміністрацій – розпорядження; місцеві ради народних депутатів, їх виконавчі комітети – рішення і нормативні постанови; керівники їхніх управлінь і відділень – нормативні накази; адміністрація державних підприємств, установ, організацій – нормативні накази, статuti, положення та інструкції [1, с. 316].

Дотримуючись класичної точки зору, пропонуємо за юридичною чинністю нормативно-правові акти, що регулюють відносини захисту прав пацієнтів, класифікувати так: 1) міжнародні правові акти; 2) закони України; 3) підзаконні нормативно-правові акти: акти Верховної Ради України; укази й розпорядження Президента України; постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України; акти центральних та місцевих органів виконавчої влади; рішення органів місцевого самоврядування.

Розглянемо їх детально.

Основоположним міжнародним нормативно-правовим актом, у якому визначено обов'язок кожної держави та право фізичної особи на охорону здоров'я, є Декларація прав людини. Ст. 25 визначено, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, право на забезпечення в разі

безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини [2].

Базовим міжнародним актом, у якому безпосередньо визначено захист прав пацієнтів, є Європейська соціальна хартія. До актуальних для захисту прав пацієнта положень Європейської соціальної хартії належать такі: ст. 11 (право на охорону здоров'я), ст. 13 (право на соціальну й медичну допомогу), ст. 14 (право користуватися послугами соціальних служб), ст. 15 (право інвалідів на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у суспільному житті), ст. 16 (право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист), ст. 17 (право дітей та підлітків на соціальний, правовий і економічний захист), ст. 19 (право трудящих-мігрантів та їхніх сімей на захист і допомогу), ст. 23 (право осіб похилого віку на соціальний захист) [3].

Слід зазначити, що види прав пацієнтів, визначені в Хартії, стали основою для виокремлення прав пацієнтів і в Україні, а більша їх частина визначена в Законі України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення».

Конвенцією про захист прав та гідності людини щодо застосування біології та медицини проголошено низку основних принципів прав пацієнта, зважаючи на преамбулу про «необхідність поважати людину як окрему особистість і як члена людської спільноти та визнаючи важливість забезпечення її гідності». Конвенція обов'язкова для виконання державами, які її ратифікували. Основні положення: рівноправний доступ до медичної допомоги (ст. 3), попередньо висловлені побажання (ст. 9), приватне життя та право на інформацію (ст. 10) [4].

Ст. 49 Основного Закону встановлено, що держава гарантує право особі на охорону здоров'я. Змістом права на охорону здоров'я є рівень здоров'я і збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, розв'язання екологічних проблем, удосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя [5]. Таким чином, право на охорону здоров'я є комплексним правом, яке варто розглядати в єдності його окремих елементів. Права пацієнтів у медичній сфері, вважаємо, є видовим елементом права на охорону здоров'я.

Отже, систему нормативно-правового регулювання прав пацієнтів медичної сфери доречно розкривати через норми права, які врегульовують адміністративно-правові відносини, що виникають між пацієнтом та суб'єктами публічної адміністрації та/або закладами системи охорони здоров'я в особі їх керівників та працівників. Зокрема, це нормативно-правові акти, що визначають: доступність пацієнта до інформації про стан свого здоров'я, отримання медичних послуг, електронної системи охорони здоров'я, а також заклади охорони здоров'я, які надають медичні послуги; право вільно отримувати та відмовлятися від отримання медичної допомоги та медичних послуг; порядок підписання декларації, вибору сімейного лікаря, порядок звернення до лікаря для надання медичних послуг та зміну сімейного лікаря; вибір та можливість отримання медичних послуг терапевтичного, операбельного, реабілітаційного та протезного характеру; медичне обслуговування; лікувальна справа; донорство; внутрішньогалузева та міжгалузева взаємодія органів державної влади, закладів охорони здоров'я щодо забезпечення прав пацієнтів; міжнародна співпраця України з іншими країнами щодо надання медичних послуг пацієнтам; юридична відповідальність за порушення прав пацієнтів; оскарження рішень, дій та бездіяльності вповноважених суб'єктів, які порушують права пацієнтів.

Фундаментальним нормативно-правовим актом, що визначає захист прав пацієнтів нині є Основи законодавства про охорону здоров'я. На нашу думку, цим Законом

більш розтлумачено конституційне право особи на охорону здоров'я, а питання, що стосуються прав пацієнтів, на жаль, не визначені.

Загалом, цим актом законодавець установив можливість особи звернутися до закладу охорони здоров'я, отримати медичну допомогу та медичні послуги. Зокрема, визначено: 1) пацієнт – фізична особа, яка звернулася за медичною та/або реабілітаційною допомогою або медичною послугою та/або якій така допомога або послуга надається; 2) право пацієнта на медичну субсидію; 3) послугу з медичного обслуговування населення (медична послуга); 4) права та обов'язки громадян у сфері охорони здоров'я тощо.

По-перше, цим Законом визначено, що послуга з медичного обслуговування населення (медична послуга) – послуга, зокрема реабілітаційна, що надається пацієнту закладом охорони здоров'я, реабілітаційним закладом або фізичною особою-підприємцем, що зареєстровано та яким/якою одержано в установленому законом порядку ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, а також оплачується її замовником. Замовником послуги з медичного обслуговування населення можуть бути держава, відповідні органи місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи, у тому числі пацієнт [16, ст. 1]. На нашу думку, це визначення є досить широким, що ускладнює можливість визначення змісту послуги та захисту прав пацієнтів щодо її отримання. Виникає питання: якого характеру медичні послуги має гарантувати держава?

Ми вважаємо, що поняття «медичні послуги» має містити весь комплекс послуг, на які в пацієнта може виникнути потреба: 1) первинний та подальші огляди пацієнта; 2) надання індивідуальної консультаційної допомоги та підбір найбільш ефективного протоколу лікування пацієнта; 3) надання послуг операційного характеру; 4) здійснення медичних маніпуляцій із метою досягнення найбільш ефективного лікувального впливу; 5) організація та надання медичних процедур; 6) відібрання біоматеріалу для проведення медичних досліджень; 7) амбулаторний догляд за пацієнтом.

Виокремлені види можливих медичних потреб пацієнта, на нашу думку, становлять комплекс медичних послуг, які держава має забезпечити громадянам.

Однак ми не можемо погодитися із законодавчим отожднюванням понять «медичне обслуговування» та «медичні послуги». Так, у словниковій літературі під поняттям «обслуговування» прийнято розуміти: виконання роботи, функцій, пов'язаних із задоволенням чітких-небудь запитів, потреб; забезпечення, налагодження роботи певних знарядь, машин, механізмів тощо. [6]. Таким чином, обслуговування не можна застосовувати до всі видів медичних послуг, що можуть надаватися пацієнтам. Медичне обслуговування можна застосовувати до тієї частини медичних послуг, які не потребують спеціального втручання в роботу функцій організму пацієнта, що не вимагає володіння спеціальними знаннями. Так, наприклад, медичне обслуговування можна застосовувати під час відібрання біоматеріалу для проведення медичних досліджень та здійснення амбулаторного догляду за пацієнтом. Однак не є медичним обслуговуванням надання індивідуальної консультаційної допомоги та підбір найбільш ефективного протоколу лікування пацієнта; надання послуг операційного характеру; здійснення медичних маніпуляцій із метою досягнення найбільш ефективного лікувального впливу тощо. Отже, відстоюємо точку зору щодо необхідності чіткого розмежування понять «медичне обслуговування» та «медична послуга». Пропонуємо визначити поняття **«медична послуга»** як *професійна дія лікаря чи медичного працівника щодо здійснення огляду пацієнта; надання індивідуальної консультаційної допомоги; надання послуг операційного характеру; здійснення медичних маніпуляцій;*

організація та надання медичних процедур; відібрання біоматеріалу для проведення медичних досліджень; амбулаторний догляд за пацієнтом.

Розглядаючи питання медичних послуг, на нашу думку, варто відмежовувати від нього поняття «сервісні (супутні) послуги», тобто додаткові послуги, які не мають медичного характеру, однак пацієнт через свої фінансові можливості має бажання їх отримати. Сервісна (супутня) послуга має побутовий характер та повинна передбачати поліпшення побутових умов перебування пацієнта в закладах охорони здоров'я. Так, вважаємо, що заклади охорони здоров'я повинні забезпечувати лише комплекс медичних послуг, а все, що стосується підвищення комфортності перебування в закладі охорони здоров'я, пацієнт має оплачувати додатково. Ці додаткові надходження, вважаємо, можуть стати джерелом додаткового фінансування закладів охорони здоров'я. Проте в Основах законодавства про охорону здоров'я ця можливість не визначена.

Пропонуємо під **сервісною (супутньою) послугою** розуміти *послуги побутового характеру, що надають у закладах охорони здоров'я за бажанням пацієнта, які він оплачує самостійно.*

Наступним неврегульованим та досить спірним питанням є позиція законодавця щодо фінансування медичної допомоги, яку отримує пацієнт.

Ст. 7 Основ законодавства про охорону здоров'я визначено, що держава гарантує надання фінансування всім громадянам та іншим визначеним законом особам гарантованого обсягу медичних і реабілітаційних послуг та лікарських засобів у порядку, встановленому законом.

Передбачено, що фінансування державних цільових і місцевих програм охорони здоров'я здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

Законом України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» визначено, що програма державних гарантій медичного обслуговування населення (програма медичних гарантій) визначає перелік та обсяг медичних послуг (включно з медичними виробами) та лікарських засобів, повну оплату надання яких пацієнтам держава гарантує за рахунок коштів Державного бюджету України згідно з тарифом, для профілактики, діагностики, лікування та реабілітації у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами. Держава гарантує повну оплату згідно з тарифом за рахунок коштів Державного бюджету України надання громадянам необхідних їм медичних послуг та лікарських засобів, передбачених програмою медичних гарантій [7].

Джерелами фінансування є державний та місцевий бюджет, цільові страхові фонди, інші джерела, які не заборонені законодавством.

У межах програми медичних гарантій держава гарантує громадянам, іноземцям, особам без громадянства, які постійно проживають на території України, та особам, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, повну оплату за рахунок коштів Державного бюджету України необхідних їм медичних послуг та лікарських засобів, пов'язаних із наданням: 1) екстреної медичної допомоги; 2) первинної медичної допомоги; 3) вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги; 4) третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги; 5) паліативної медичної допомоги; 6) реабілітації у сфері охорони здоров'я; 7) медичної допомоги дітям до 16 років; 8) медичної допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами [7].

Слід зазначити, що законодавець розмежовує державні фінансові гарантії на медичну допомогу та послуги та державні гарантії на лікарські засоби та препарати, що, на нашу думку, є неправильним, а також передбачає, що лікарські засоби та препарати надаються безкоштовно суто в разі надання екстреної медичної допомоги.

Слід акцентувати на тому, що суб'єктами, які мають право в межах програми медичних гарантій отримувати медичну допомогу та медичні послуги, є: 1) громадяни; 2) іноземці; 3) особи без громадянства, які постійно проживають на території України; 4) особи, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту (відповідно до ст. 4 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення»). Законодавець визначає обов'язок 2–4 категорій суб'єктів оплатити всі надані медичні послуги, медичну допомогу та лікарські засоби відповідно до виставлених рахунків, окрім екстреної медичної допомоги. Однак не визначено, що оплату медичної допомоги, медичних послуг та лікарських засобів та препаратів у рамках програми медичних гарантій громадянам України здійснюється за рахунок Державного бюджету України, тобто для громадян України ці можливості надаються безоплатно, що відповідає положенням ст. 8 Основ законодавства про охорону здоров'я.

З метою узгодження норм закону щодо безоплатності надання екстреної, первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги, паліативної допомоги *вважаємо за необхідне доповнити ч. 2 ст. 4 речення такого змісту: «2. Громадянам України в межах програми медичних гарантій, які визначені в пунктах 1–5 ч. 1 ст. 4 цього Закону витрати оплачуються за рахунок державного та місцевого бюджетів у встановленому законодавством порядку».*

Окрім того, вважаємо за необхідне передбачити, що громадянам України безоплатно надається первинна медична допомога в умовах денного стаціонару та в невідкладній формі, а також спеціалізована медична допомога.

Слід зазначити, що базові нормативно-правові акти – Основи законодавства про охорону здоров'я та Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» – не визначають такого поняття, як «медичний патронаж». В Україні широко використовується термін «соціально-психологічний патронаж», хоча ці два поняття не є тотожними. Так, соціально-психологічний патронаж – це надання психологічної та соціальної допомоги сім'ям, що переживають конфлікт або стресовий стан, а також мають проблеми у вихованні дітей, які в стані хронічної соціально-психологічної дезадаптації й емоційного напруження. Спеціалісти, які здійснюють психологічний патронаж, проводять консультування, зна-

ходять разом із клієнтами альтернативні способи виходу з конфліктних ситуацій, виконують посередницькі функції між клієнтом і його оточенням, допомагають знизити в клієнта почуття тривожності, при цьому фахівець має кваліфіковано доєднати членів сім'ї до процесу планованих змін [8]. Отже, цей вид патронажу не пов'язаний із наданням медичної допомоги та медичних послуг, тоді як медичний патронаж – це професійна діяльність спеціалістів (сімейних лікарів, психологів, реабілітологів, медичних сестер, масажистів, медичних працівників) із надання медичної допомоги та медичних послуг; доставлення лікарських засобів та препаратів; здійснення необхідних медичних процедур; відібрання біологічного матеріалу на дослідження тощо.

З огляду на законодавче визначення поняття «програма державних гарантій медичного обслуговування населення (програма медичних гарантій)», наведене в ст. 1 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», вважаємо, що зміст та ознаки медичного патронажу мають бути включені до програми державних гарантій медичного обслуговування населення (програма медичних гарантій), а його визначення має бути закріплено на законодавчому рівні.

Варто чітко розробити критерії відбору пацієнтів, яким держава має надати послуги медичного патронажу.

Таким чином, пропонуємо доповнити ст. 1 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» поняттям «медичний патронаж», під яким розуміють професійну діяльність спеціалістів (сімейних лікарів, психологів, реабілітологів, медичних сестер, масажистів, медичних працівників) із надання медичної допомоги та медичних послуг; доставлення лікарських засобів та препаратів; здійснення необхідних медичних процедур; відібрання біологічного матеріалу на дослідження тощо.

Законами України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» та «Про захист персональних даних» урегульовано відносини між пацієнтом та закладами охорони здоров'я, електронною системою охорони здоров'я щодо збирання, зберігання, використання та захисту інформації і персональних даних про пацієнта у сфері захисту інформації в інформаційних, електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних системах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / пер. з рос. Харків : Консум, 2001. 656 с.
2. Декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Європейська соціальна хартія, 1961 р., переглянута 1996 р. PE. URL: www.coe.int/T/E/Human_Rights/Esc/.
4. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину від 04.04.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*, 1993. № 4. Ст. 19.
6. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/obslughovuvaty>
7. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII.
8. Соціальний патронаж і дільнична соціальна служба. URL: https://stud.com.ua/48076/sotsiologiya/sotsialniy_patronazh_dilnichna_sotsialna_sluzhba